

Nr 784

Av herr Holmberg m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 141, angående utbyggnaden av universitet och högskolor m. m.

(Lika lydande med motion nr 923 i Andra kammaren)

Anknytning till lärarutbildningssakkunnigas förslag

I Kungl. Maj:ts proposition nr 141 beröres bl. a. förhållandet mellan utbildning vid universitetsfilial och en reformerad lärarutbildning enligt 1960 års lärarutbildningssakkunnigas förslag. Departementschefen anser härvid att olikheterna på berörda punkter mellan U 63:s och lärarutbildningssakkunnigas förslag inte är större än att de två förslagen med vissa förändringar kan förenas. Det är därför enligt departementschefen intet som hindrar att de båda ärendena behandlas separat.

Det är riktigt att utbildningen av grundskolans lärare utan alltför stora svårigheter skulle kunna anpassas till den föreslagna filialutbildningen. Universitetsfilialerna är emellertid inte avsedda för studier ovanför 2-betygsnivån, vilket medför att gymnasielärarutbildning inte kan äga rum på filialorterna. Det är, med tanke på lärarutbildningssakkunnigas förslag, framför allt i Linköping som svårlösta problem uppstår i detta avseende.

Av propositionen framgår inte hur departementschefen tänkt sig att lösa dessa problem. Enligt vår mening kan därför tungt vägande skäl framläggas för att uppskjuta frågan om universitetsutbyggnaden tills ett regeeringsförslag om reformerad lärarutbildning har utarbetats. Det bör erinras om att flera remissinstanser stöder denna åsikt. Statskontoret anför t. ex. följande:

Kommittén har själv pekat på det samband som måste råda mellan den föreslagna filialutbildningen och annan utbildning på motsvarande nivå, som skulle kunna förläggas till samma orter. Statskontoret vill också understryka, att detta samband bör uppmärksammas vid den närmare utformningen av decentraliserad universitetsutbildning. I första hand bör det vara aktuellt att ställa samman kommitténs förslag med förslagen från lärarutbildningssakkunniga. Innan en sådan samarbetning skett torde något beslut om decentraliserad universitetsutbildning inte behöva fattas.

Mot en fördröjning av utbyggnaden talar emellertid den trängda situation i vilken universiteten för närvarande befinner sig. Det snabbt stigande studerandeantalet har medfört att lärosätena endast med mycket stora svårigheter kan fullgöra sina åtaganden på undervisningssidan.

Under sådana förhållanden anser vi oss inte böra yrka på uppskov med behandlingen av föreliggande proposition. Vi vill emellertid framhålla, att ett tillfredsställande planeringsarbete på detta område borde ha kunnat möjliggöra en sammanläggning av berörda ärenden.

Prognoser rörande studenttillströmning m. m.

U 63 har i sitt arbete haft att utgå från de i kommittédirektiven och propositionen 1963:172 angivna ramtalen för den fortsatta utbyggnaden av universitet och högskolor fram till början av 1970-talet. Kommittén har därjämte gjort vissa beräkningar rörande utvecklingen under den följande perioden fram till 1977/78 varvid beräkningarna avsett ett tänkt fortvarighetstillstånd med oförändrat antal årligen nyinskrivna studerande. Kommittén benämner detta tillstånd »full utbyggnad enligt 1963 års program». I följande tabell sammanfattas ur betänkandet dessa utgångssiffror jämte uppgifter rörande antalet närvarande studerande hösten 1963.

Utbildningsområde	Direktivens ramtal	Av U 63 antagna ramtal 1972/73	Full utbyggnad enl. 1963 års program (1977/78)	Antal närvarande 1963
Teologisk fak.	1 500	1 500	1 500	913
Juridisk fak.	6 000	6 000	6 000	2 369
Medicinsk fak.	8 200	7 100	8 300	3 959
Humanistisk fak.	22 500	13 380	14 930	21 433
Samhällsvetenskaplig fak.		11 020	12 170	
Matematisk- naturv. fak.	20 700	21 350	23 700	7 989
Teknisk högskola	15 300	14 300	15 300	6 632
Odontologisk fak.	2 200	1 650	1 800	1 197
Ekonomiutbildning	4 400	4 400	4 400	2 275
Övriga högskolor	1 800	1 900	1 900	1 460
Totalt	82 600	82 600	90 000	48 227

Utredningens här redovisade utbyggnadssiffror har av flertalet remissinstanser ansetts tilltagna i underkant. Universitetskanslersämbetet erinrar om sina beräkningar från mars i år, i anslutning till långtidsbudgeten för perioden 1966/67—1969/70, rörande tillströmningen till universitet och högskolor. Dessa beräkningar grundades på en kalkyl angående studentexaminationen, som redovisats i gymnasieutredningens betänkande (SOU 1963:42). Ämbetet framhåller, att de gjorda beräkningarna utmynnade i »att tillströmningen till universitet och högskolor och därmed siffrorna för antalet närvarande studerande kunde väntas ligga cirka 9 % högre än motsvarande siffror som U 63 haft att utgå ifrån. — — — Det bör tilläggas att ämbetets beräkningar i mars, relaterade till U 63:s ramtal, i huvudsak innebär att närvarandeantalet ca 83 000 skulle komma att uppnås redan höstterminen 1969 och att motsvarande antal år 1972/73 skulle utgöra omkring 91 000. — — — Praktiskt taget samtliga de av ämbetet hörda

myndigheterna, som närmare berört frågan om tillströmningen, har också understrukit bräckligheten i de antaganden som U 63 enligt sina direktiv haft att utgå från. För egen del vill ämbetet i anslutning härtill konstatera, att den av gymnasieutredningen kalkylerade utvecklingen i fråga om examinationen från gymnasiet tillsammans med ytterligare faktorer, som kan väntas påverka dimensioneringen av universitet och högskolor, synes allvarligt ändra på de nu diskuterade förutsättningarna för riksdagsbeslutet 1963.»

Skolöverstyrelsen har företagit egna undersökningar på detta område, varvid man kommit fram till att rekryteringsunderlaget, d. v. s. antalet personer med fullbordade gymnasiestudier, torde komma att öka med 130—140 % under tiden 1963—1980. Om man kalkylerar med nuvarande övergångsfrekvens till akademiska studier innebär detta att studerandantalet vid universiteten omkring 1980 sannolikt kommer att öka till in emot 120 000. Ändå är exempelvis vuxenstuderandegruppen inte medtagen i dessa beräkningar.

Slutligen skall i detta sammanhang nämnas att statistiska centralbyrån nyligen redovisat en prognos, enligt vilken antalet studerande år 1972 skulle uppgå till drygt 100 000.

Den samhällsekonomiska bakgrunden

Mot bakgrunden av ovanstående prognoser kan två anmärkningsvärda noteringar göras i fråga om departementschefens förslag.

1. Beträffande perioden fram till början av 1970-talet tillgodoser förslaget endast delvis den förväntade efterfrågan på akademiska studier.
2. För tiden därefter ges i propositionen inga anvisningar om eventuella åtgärder från regeringens sida i syfte att lösa ifrågavarande expansionsproblem.

Innan dessa spørsmål behandlas, vill vi framhålla, att vi till fullo inser vidden av de problem som departementschefen i berörda hänseenden konfronterats med. Med vetskap om den elasticitet som universitetsorganisationen besitter har således förordats en utökning av 1963 års ramtal med 4 000 utan att fördenskull några förändringar i övrigt vidtagits i U 63:s förslag. Denna modifiering, som i beaktande av förutnämnda beräkningar rörande studenttillströmningen måste bedömas som klart otillräcklig, kan emellertid i viss utsträckning sägas ha en reell samhällsekonomisk bakgrund. Vårt land går nämligen in i en period som kännetecknas av hårdnande konkurrens om landets samlade resurser samtidigt som en tilltagande resursknapphet gör sig märkbar på olika områden.

Situationens allvar framstår särskilt klart mot bakgrund av den förutsedda utvecklingen på arbetskraftsområdet. Enligt årets upplaga av den s. k. långtidsbudgeten ökade antalet sysselsatta på den svenska arbetsmarknaden under perioden 1960—1965 med omkring 35 000 personer år-

ligen. Genom den fortsatta friställningen av arbetskraft inom jord- och skogsbruk torde vidare övriga sektorer under samma period ha fått ett arbetskraftstillskott av ca 75 000 personer. Den disponibla arbetskraften inom de expanderande sektorerna kan således beräknas ha ökat med ca 250 000 personer under hela perioden 1960—1965.

För andra hälften av 1960-talet förutses en helt annan utveckling. Ökningen av tillgången på arbetskraft genom folkökning, immigration och gifta kvinnors ökade förvärvsarbetsfrekvens väntas sålunda komma att helt uppvägas av att ett ökat antal personer i arbetsför ålder befinner sig under utbildning. Nettotillskottet av arbetskraft till de expansiva områdena — såväl den offentliga som den privata sektorn — skulle då komma att utgöras av dem som även i fortsättningen friställes från i första hand jord- och skogsbruket. Detta tillskott uppskattas till 75 000 personer under hela femårsperioden.

Risken för växande balanssvårigheter såväl på arbetskraftsområdet som inom samhällsekonomin i övrigt gör att departementschefens beräkning av universitets- och högskoleväsendets kapacitet i början av 1970-talet — 87 000 studerande — inte utan vidare kan avvisas. Även sjukvården, polisväsendet m. m. ställer således krav på kraftigt utvidgade resurser i såväl personellt som materiellt hänseende. Vidare kan det privata näringslivet uppvisa en expanderande efterfrågan på arbetskraft. Denna sektor måste även ges ökade möjligheter till anläggnings- och maskininvesteringar inte minst för att kunna möta de krav som en alltmer skärpt internationell konkurrens ställer på rationaliseringar och ökad produktivitet.

Härtill kan läggas att en väsentlig ökning av tillströmningen utöver 1963 års ramtal givetvis förvärrar situationen ur samhällsekonomisk synpunkt. »I blickpunkten kommer därvid», som universitetskanslersämbetet mycket riktigt framhåller i sitt remissyttrande, »skilda investeringskostnader för studiesociala åtgärder och studentbostäder samt kostnader för ytterligare följdåtgärder på grund av en sådan utveckling». Vidare bör också beaktas konsekvenserna för arbetsmarknadens del av att en på så sätt växande andel av befolkningen i yrkesverksam ålder kvarhålls under utbildning och i motsvarande omfattning reducerar den direkt i yrkesverksamhet sysselsatta arbetskraften.

Utvecklingen fram till början av 1970-talet

a) Allmänna synpunkter

I beaktande av ovanstående är det sannolikt att samhällsekonomin helt enkelt inte medger en större utbyggnad än den departementschefen förordar. Det kan till och med ifrågasättas om inte redan propositionens yrkanden leder till att de resursramar, som årets upplaga av regeringens långtidsbudget upptar, i inte obetydlig utsträckning överskrides. På denna punkt ger emellertid framställningen i propositionen inte underlag för

några exakta iakttagelser. Tvärtom underlåter departementschefen helt att redogöra för vilka konsekvenser i totalbudgethänseende, som förslaget medför, något som vi kraftigt vill erinra mot.

1960 och 1963 års riksdagar har haft att taga ställning till nya riktlinjer för utbyggnaden av universiteten och högskolorna. Detta blir således tredje gången under innevarande decennium som frågan blir föremål för riksdagens behandling. Skillnaden i målsättning mellan de tidigare förslagen och den nu aktuella propositionen är emellertid markant. De förstnämnda har således syftat till att bygga ut universiteten på ett sådant sätt att efterfrågan på akademisk undervisning helt skulle kunna tillgodoses. I föreliggande proposition säges däremot klart ifrån att det med hänsyn till samhällets resurser är orealistiskt att i någon väsentlig utsträckning ändra ramtalen enligt 1963 års beslut. I själva verket synes departementschefen inte vara helt säker på möjligheten att realisera det nu föreslagna programmet, som i förhållande till 1963 års tal endast innebär en knappt femprocentig höjning.

b) Rationaliseringsåtgärder m. m.

Även om regeringsförslaget eventuellt kan sägas innebära en med hänsyn till samhällets resurser maximal utbyggnad av universitet och högskolor, utgör inte detta något bärande skäl för departementschefen att på sätt som gjorts endast i mycket obestämda ordalag ge uttryck för hur problemet skall lösas beträffande de studerande, som kan väntas efterfråga akademisk utbildning, men som faller utanför de i propositionen skisserade ramtalen. I detta sammanhang talas i propositionen om en utbyggnad av den eftergymnasiala utbildningen i övrigt, vissa fackhögskolor m. m. Vidare föreslås vissa rationaliseringsåtgärder i syfte att öka den akademiska utbildningens omloppshastighet — införandet av fasta studiegångar, revision av kursplaner, strängare krav på de studerande i fråga om studiernas tidsmässiga fullföljande m. m.

Enligt vår mening är ovanstående åtgärder endast delvis ägnade att lösa det expansionsproblem som här är i fråga. Betraktas t. ex. frågan om utbyggnaden av det postgymnasiala utbildningsväsendet utanför universiteten, så finner man att departementschefen på detta område i varje fall i nuläget inte kan ge anvisningar om några mera väsentliga åtgärder. Kvantitativt sett medför i berört hänseende inrättandet av postgymnasial utbildning i automatisk databehandling och en viss utbyggnad av socionomutbildningen inga betydande konsekvenser. Det bör dessutom understrykas att även dessa former av eftergymnasial utbildning kräver stora materiella och personella resurser. Om och hur samhällsekonomien ger utrymme för insatser härvidlag avstår departementschefen från att beröra.

Beträffande de i propositionen aktualiserade rationaliseringsåtgärderna vill vi framhålla följande. Vi kan ej dela departementschefens uppfattning att de föreslagna fasta studiegångarna inte kan anses innebära någon in-

skränkning i studievalsfriheten i jämförelse med nuvarande förhållanden. Då det dessutom endast är en mindre del av de studerande som inte följer ett begränsat antal i primärexamina ingående baskombinationer, bör inte verkningarna av ifrågavarande åtgärder överskattas. Det är under sådana förhållanden inte uteslutet att en intensifierad och effektiviserad studieråd-givning skulle kunna få i det närmaste samma effekter på studievalen som en tvångsmässig dirigering. Vi har självfallet intet att invända mot att studiarbetet effektiviseras, något som inte minst för studenterna själva måste te sig som önskvärt. Kan åsyftade målsättningar uppfyllas på frivillighetens väg är emellertid detta enligt vår mening att föredra.

Vi vill emellertid inte helt utesluta den möjlighet till ökad stadga åt den akademiska undervisningen, som förslaget innebär. Då dess införande på det praktiska planet med nödvändighet måste föregås av noggranna och vittomfattande undersökningar bör emellertid inte riksdagen binda sig för denna utväg förrän problemen i sammanhanget blivit analyserade. Vi föreslår således att förslaget måtte bli föremål för påkallade undersökningar, varefter det må tillkomma riksdagen att taga slutlig ställning till frågan.

Detsamma bör gälla regeringsförslaget rörande skärpta regler för rätten att bedriva studier vid vissa fakulteter. Det bör här endast erinras om att åtskilliga personer bedriver studier parallellt med yrkesarbete. Denna kategori kan av naturliga skäl inte inordnas i ett system där fastställda normalstudier måste hållas. Vi motsätter oss därför införandet av några skärpta studietidsregler för dessa grupper. Nämda och övriga i sammanhanget uppkommande spørsmål bör belysas innan riksdagen definitivt fattar något beslut.

Aktualiserade undersökningar, dvs. i fråga om såväl de fasta studiegångarna som de skärpta studiereglerna, bör lämpligen uppdragas åt universitetsskanslersämbetet att ombesörja.

Departementschefen framhåller att utvecklingen går mot en ökad användning av tekniska hjälpmedel i undervisningen på olika nivåer, men att erfarenheterna i nuläget på detta område är förhållandevis ringa. Med anledning därav anses i propositionen att den härvidlag inom universitetsskanslersämbetet inledda försöksverksamheten bör intensifieras. Vi delar helt departementschefens uppfattning på denna punkt och vill endast ytterligare understryka vikten av att tekniska hjälpmedel snarast ges en ökad användning inom den akademiska undervisningen.

c) *Filialsystemet*

Beträffande frågan om decentraliserad akademisk lågstadieundervisning uppvisar remissbehandlingen en splittrad bild. Flera remissorgan har, som även framhålles i propositionen, intagit en positiv hållning härtill. Det bör dock erinras om att åtskilliga remissinstanser, vilkas uppfattning i sam-

band med hithörande frågor måste tillmätas stor betydelse, bestämt motsatt sig en decentralisering av utbildningen. Vi åsyftar då i första hand företrädarna för universiteten och högskolorna samt flera av forskningsråden. Om det av U 63 förordade utbyggnadsalternativet betraktas isolerat framstår remissbehandlingen som i än högre grad oenhetlig och motsättningsfylld. Bl. a. universitetskanslersämbetet uttalar sig för en större koncentration av resurserna än U 63, då man åtminstone tills vidare vill begränsa antalet filialer till två. Ämbetet understryker i sammanhanget vikten av att en fullständig utbildnings- och forskningsorganisation så snart som möjligt byggs ut i Umeå.

Departementschefen finner U 63:s argumentering i fråga om det föreslagna utbyggnadsalternativet övertygande. I fråga om valet mellan de s. k. alternativen 2 och 3 anföres i propositionen vidare, »att en uppbyggnad nu av ett nytt universitet skulle medföra en allvarlig splittring av forskningsresurserna, vilket med hänsyn till den utveckling som karakteriserar modern forskning under alla förhållanden ter sig tveksamt».

Då det gäller frågan om inrättande av ytterligare ett universitet, har vi kommit till samma resultat som departementschefen. I beaktande av den knapphet på kvalificerade forskare som för närvarande råder anser vi nämligen forskningsverksamheten i möjligaste mån böra koncentreras till ett fåtal orter. Detta ställningstagande reducerar utbyggnadsalternativen till två — att tillstyrka Kungl. Maj:ts förslag rörande decentraliserad utbildning eller att föreslå åtgärder som tillgodoser det ökade utbildningsbehovet inom ramen för befintliga lärosäten. Om därvid de av U 63 utarbetade prognoserna i fråga om studenttillströmningen toges till utgångspunkt för behandlingen av hithörande spörsmål ter det sig inte uteslutet att de befintliga universiteten kan klara åtminstone den närmaste framtidens utbildningsbehov. I synnerhet gäller detta om umeåuniversitetet ges en snabbare utbyggnad än den utredningen räknat med.

Vi vill emellertid erinra om vad vi i det föregående sagt om den framtida tillströmningen av studerande, nämligen att den kan väntas bli icke oväsentligt kraftigare än vad U 63:s ramtal utvisar. Under sådana förhållanden måste de förefintliga lärosätenas resurser antagas vara klart otillräckliga. Då vi dessutom anser att efterfrågan på akademisk utbildning i största möjliga utsträckning bör tillgodoses, medför detta att utbyggnaden till viss del måste genomföras utanför redan etablerade universitet och högskolor. (Vi kommer under rubriken »Utvecklingen efter början av 1970-talet» att närmare belysa vår inställning till spärrar kontra efterfrågestyrd utbyggnad av utbildningsresurserna.)

Som ovan nämnts har flera invändningar rests mot filialsystemet. Sålunda innebär förslaget att en viss del av den akademiska undervisningen skils från forskningen, vilket vissa remissorgan bestämt motsatt sig. Inte

heller i fråga om lärarförsörjning och undervisningshjälpmedel har filialsystemet ansetts kunna uppfylla berättigade kvalitetskrav. Det s. k. hänvisningsförfarandet har kritiserats m. m.

Vi har full förståelse för den tveksamhet i fråga om filialsystemet, som ovanstående uttalanden ger uttryck för. Vi skall nedan beröra några av dessa spörsmål, varvid vissa modifieringar av regeringsförslaget kommer att förordas. Sambandet utbildning—forskning må emellertid redan här uppmärksammas. Vi har vid flera tillfällen understrukt nödvändigheten av att detta samband bevaras. Någon ändring av vår principiella inställning härvidlag har inte inträtt. Således äger dessa båda verksamhetsfält så många naturliga anknytningspunkter, att vi svårligen kan tänka oss dem åtskilda. I praktiken måste emellertid en ändamålsenlig avvägning av befintliga forskningsresurser ske, vilket i dagens läge talar för den ordning som föreslås i propositionen. I annat fall kan en överbelastning för universitetsorganisationens del bli följd, som i det långa loppet motverkar våra intentioner i det berörda sammanhanget. Det bör tilläggas att det föreslagna systemet givetvis inte behöver — och heller inte får — innebära att filialernas lärarkrafter blir utestängda från möjligheter till forskning. Här kommer den praktiska utformningen av systemet in i bilden, varvid vi för vår del vill betona vikten av att filialerna i organisatorisk mening ges en så nära anknytning som möjligt till respektive moderuniversitet.

Det sagda leder till att vi kan godtaga Kungl. Maj:ts förslag rörande inrättande av universitetsfilialer. Beträffande planeringen på universitetsområdet i övrigt vill vi framhålla att denna icke minst bör inriktas på en snabb utbyggnad av universitetet i Umeå. För Umeås del anser vi även att viss teknisk utbildning på högskolenivå bör kunna anordnas, vilken lämpligen kan samordnas med övriga inom universitetet förekommande fakulteter. För detta talar det snabbt växande behovet av arbetskraft med t. ex. teknisk-medicinsk eller teknisk-ekonomisk utbildning. Då någon högre teknisk utbildning inte finns tillgänglig i Norrland, förefaller det rimligt att lokalisera en sådan till Umeå. Detta spörsmål anser vi utan dröjsmål böra göras till föremål för utredning.

Beträffande den tekniska utbildningen i övrigt tillstyrker vi med ett undantag i allt väsentligt Kungl. Maj:ts förslag. Den punkt, där vi vill anmäla avvikande mening, har jämväl anknytning till den medicinska utbildningen och gäller anordnandet av dessa båda utbildningar i Linköping. Därvid vill vi förordas en organisatorisk sammanläggning av utbildningen och forskningen på berörda områden. Icke obetydliga rationaliseringsvinster kan därigenom sannolikt uppnås på såväl det administrativa som det utbildnings- resp. forskningstekniska planet.

d) *Universitetsbiblioteken*

Departementschefen avstår från att närmare behandla frågan om universitetsbiblioteken. Detta är något överraskande mot bakgrunden av den kri-

tik, som åtskilliga remissinstanser härvidlag riktat mot U 63. I synnerhet förefaller de av utredningen föreslagna anordningarna vid filialerna i vissa stycken bristfälliga, vilket i beaktande av litteraturförsörjningens betydelse för undervisningen inte kan anses försvarligt. Vi hemställer därför att Kungl. Maj:t till 1966 års vårriksdag måtte framlägga förslag om inrättande av bibliotek och läsesalar av tillfredsställande kvalitet vid filialerna.

e) *Filialernas lärare*

I propositionen föreslås en ny typ av assistent med uppgift att uteslutande ägna sig åt undervisning. Departementschefen framhåller att vissa frågor rörande den förordade tjänstetypen får lösas genom förhandlingar med vederbörande organisationer. Även frågan om tjänstetiteln anses få bli föremål för senare prövning. Härvid anser vi att titeln universitetsadjunkt — i analogi med universitetslektor — bör övervägas. Utan att binda oss vid några definitiva kompetenskrav vill vi generellt framhålla nödvändigheten av att de nya befattningshavarna skall ha en god examen med en ordentlig fördjupning i ämne, som vederbörande skall undervisa i. Med hänsyn till att frågan rymmer en rad betydelsefulla aspekter, anser vi att universitetskanslersämbetet skall få i uppdrag att, efter hörande av de sakkunniga för översyn av universitetsautomatiken, universitetspedagogiska utredningen samt 1963 års forskarutredning, till 1966 framlägga förslag i ärendet. I detta sammanhang vill vi bestämt framhålla nödvändigheten av att kraven på de till filialerna knutna lärarkrafterna inte får eftersättas. Detta innebär bl. a. att man även i praktiken bör sträva efter att tillföra filialerna lektorer som disputerat. En tillfredsställande lärarförsörjning torde enligt vår mening utgöra en grundförutsättning för att en kvalitativt acceptabel undervisning skall kunna förmedlas via filialerna.

I övrigt anser vi det inte uteslutet att vid filialerna tillgängliga lärarkrafter och utrustning för undervisningen kan göra det möjligt att i vissa ämnesgrupper inrikta studierna även på högre betyg än två. I så fall anser vi att dessa möjligheter bör tillvaratagas. En sådan ordning skulle bidra till att åtminstone delvis lösa det i motionens inledning påpekade problemet, att ämneskompetens för gymnasielärare inte kan förvärvas på orter — framför allt i Linköping — där gymnasielärarytbildning vid lärarhögskola föreslås bli anordnad.

Utvecklingen efter början av 1970-talet

a) *Bristande långtidsplanering*

Av det hittills anförda framgår, att vi finner departementschefens förslag otillräckliga och otillfredsställande redan för den tidsperiod vars behov de i propositionen föreslagna åtgärderna närmast är avsedda att tillgodose, alltså tiden t. o. m. början av 1970-talet. Än klarare framstår bristen på konstruktiv planering och vilja till effektiva lösningar, om man beaktar tiden därefter, fram till början av 1980-talet.

Enligt statistiska centralbyråns prognos skulle antalet av dem som önskar tillträde till akademiska studier redan 1970 nå siffran 100 000. Skolöverstyrelsen har beräknat antalet till 120 000 ett decennium senare. Denna siffra är snarare för lågt än för högt satt, med tanke på att SÖ visserligen kalkylerat med den beräknade ökade examinationen från gymnasierna men förutsatt oförändrad frekvens för övergången från gymnasium till akademiska studier.

Mot bakgrunden av de ovan anförda beräkningarna om tilltagande resursknapphet förefaller det ytterst osannolikt att det skall bli samhällsekonomiskt möjligt att under de närmaste 15 åren bygga ut det akademiska utbildningsväsendet i konventionella former i en takt och en omfattning som gör det möjligt att tillgodose en så starkt ökad efterfrågan. I detta läge hade man väntat, att departementschefen skulle ha tagit upp även de något mer långsiktiga problemen till grundlig diskussion. Så har emellertid inte skett.

b) *Alternativa målsättningar*

Inför en beräknad utveckling mot alltmer ökad efterfrågan på högre utbildning, som tenderar att spränga inte bara de nuvarande utan också de förutsebara resursramarna är det, enligt vår mening, nödvändigt att efter grundligt övervägande fastlägga en målsättning för den långsiktiga politiken på detta område. Härvid måste valet stå mellan tre möjligheter:

1) I princip fri tillgång till akademisk utbildning, vilket innebär att samhället åtager sig att fortlöpande bygga ut undervisningsväsendet i takt med den ökande efterfrågan.

2) Ett utbud av utbildningsmöjligheter som begränsas av de faktiska resurserna vid varje tidpunkt och den avvägning av resursanvändningen för olika samhällssektorer som statsmakterna vid varje tidpunkt finner ändamålsenlig.

3) Ett utbud av utbildningsmöjligheter som begränsas med hänsyn till samhällets beräknade behov av akademiskt utbildad arbetskraft.

Av dessa tre möjliga vägar har departementschefen, i varje fall för den tidsperiod förslagen i propositionen närmast avser, stannat för den andra. Någon mer ingående motivering för detta val presenteras inte, och ingenting sägs i propositionen om hur de spärrar för de ännu fria utbildningsvägarna skall utformas som blir nödvändiga för att hålla antalet studerande inom de tillgängliga resursernas ram.

Med motivering som strax skall anföras avvisar vi tanken på spärrar vid de nu fria fakulteterna. Men detta hindrar inte, att departementschefen — som ju måste räkna med ganska rigorösa spärrar — bort ge någon uppfattning om hur man tänker sig att spärrsystemet skall utformas. Att så inte skett är, enligt vår uppfattning, en allvarlig brist i departementschefens förslag sådant det i övrigt är utformat.

Även den tredje ovan skisserade målsättningen innebär att spärrar måste tillgripas. Ytligt betraktat ter sig en begränsning av utbudet av utbildningsmöjligheter med hänsyn till samhällets faktiska behov avsevärt mer ändamålsenlig än den rent mekaniskt fungerande gränsdragningen med hänsyn till tillgängliga resurser; denna senare lösning skulle ju även innebära att resurserna ständigt pressas till det yttersta, vilket knappast kan vara befrämjande för kvaliteten på den erbjudna undervisningen.

Enligt vår uppfattning kan emellertid allvarliga invändningar resas även mot en begränsning med hänsyn till samhällets beräknade behov av akademiskt utbildad arbetskraft. Beräkningen av detta behov måste alltid bli osäker. Kalkylerna kan endast grundas på det aktuella behovet vid varje beräkningstillfälle, kompletterat med prognoser som — enligt vad all erfarenhet ger vid handen — aldrig kan bli några fullgoda instrument för bedömning av läget annat än på mycket kort sikt. Vidare innebär en styrning av utbildningen strikt efter samhällets behov, som bryter den fria konkurrensen om arbetstillfällena redan före påbörjandet av den för en viss verksamhet behövligen utbildningen, en otillbörlig inskränkning i de enskilda människornas frihet att själva välja levnadsbana.

Hur man än formulerar målsättningen för en urvalsrekrytering till högre studier, och hur man än tänker sig ett spärrsystem utformat, anmäler sig, som torde framgå av det ovanstående, allvarliga betänkligheter. Man blir då benägen att återfalla på den första av de tre skisserade målsättningarna, att i princip erbjuda fri tillgång till akademisk utbildning åt alla som så önskar och som har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Om det då, vilket vi är övertygade om, är omöjligt att i traditionella former tillgodose en sådan efterfrågan utan att spränga resursramarna, återstår endast att undersöka om de hittills förekommande formerna för akademisk utbildning skulle kunna kompletteras med helt nya utbildningsformer som — utan eftersättning av kravet på kvalitet i utbildningen — tar i anspråk så mycket mindre av de tillgängliga resurserna, att väsentligt fler studerande kan beredas utbildning.

c) *Djävare grepp behövs*

Det är förvånande att departementschefen inte alls går in på dessa mer långtsyftande frågeställningar. Han nöjer sig med att förutsätta att kapaciteten hos de nuvarande studieformerna skall kunna något ökas eller i varje fall utnyttjas bättre genom fasta studiegångar och bättre tillgång på tekniska hjälpmedel i undervisningen. Enligt vår mening är det här både möjligt och nödvändigt att gripa sig an med problemen på ett betydligt djävare och mer okonventionellt sätt. Det är också hög tid att ett planerings-, utrednings- och försöksarbete på längre sikt kommer i gång snarast; det är ju uppenbart att den utbyggnad av det akademiska undervisningsväsendet som föreslås i propositionen kommer att vara helt otillräcklig redan innan den

är genomförd, och sedan anmäler sig de än större problemen senast i slutet av 1970-talet.

Vad som närmast kommer i blickfältet om man söker efter helt nya möjligheter till komplettering av den nuvarande akademiska undervisningen med mindre resurskrävande utbildningsformer är dels radio/TV, dels korrespondensundervisningen. Redan andra skäl än den »vanliga» akademiska undervisningens behov — i första hand behovet av en väsentligt utbyggd organisation för vuxenutbildning och omskolning även på akademisk nivå — gör det angeläget att grundligt undersöka vilka möjligheter dessa media kan ha att erbjuda. Det är så mycket större skäl att snabbt ta itu med dessa frågeställningar, om det — vilket vi är övertygade om — finns utsikter att på dessa vägar även finna lösningen på det annars olösliga problemet att om tio eller femton år ge akademisk grundutbildning åt alla som efterfrågar sådan.

d) *Nya media — nya möjligheter*

Vi förordar därför att en utredning snarast igångsättes och försöksverksamhet snarast påbörjas med akademisk lågstadieundervisning via radio och TV samt per korrespondens. Försöksverksamheten bör vara av betydande omfattning, syfta till och — om resultaten efter hand är gynnsamma — successivt leda fram till ett verkligt massmedieuniversitet som komplettering till den nuvarande och föreslagna universitetsorganisationen.

Vissa erfarenheter att bygga på finns redan. I Sverige har vi endast Sveriges radios nyligen avslutade ettbetygskurs i statskunskap. Det bör observeras att kuggningsfrekvensen bland dem som fullföljde denna kurs fram till tentamen inte var större än bland dem som på vanligt sätt läser ämnet vid universitet. Utomlands har man betydligt rikare erfarenhet. I USA är det t. ex. möjligt att avlägga fullständig junior college-examen helt efter studier via TV. Av korrespondensundervisning i akademiska ämnen har de svenska korrespondensinstitutet redan en icke föraktlig erfarenhet.

Den av oss förordade försöksverksamheten bör omfatta undervisning i så många ämnen som möjligt, i första hand de icke laborativa ämnen som samlar relativt stort antal studerande. Om och när en sådan verksamhet utbyggs till verkligt stor omfattning torde det bli nödvändigt att för ändamålet reservera ett särskilt program i radio och en särskild kanal i TV, men redan nuvarande programresurser torde medge en icke obetydlig försöksverksamhet.

Det är inte vår avsikt att föreslå att studerande som läser vissa ämnen för lägre betyg vid ett blivande radio/TV-universitet skulle vara helt utan kontakt med universitetet. Själva undervisningen skulle ges som en kombination av radio/TV- och korrespondensundervisning. Men universitet och universitetsfilialer skulle fungera som centraler för studierådgivning och givetvis svara för seminarier, tentamina och examination.

Redan under försökstiden torde en viss avlastning av universitetsorganisationen kunna uppnås, och om det under loppet av 1970-talet visar sig omöjligt eller svårt att utan samhällsekonomiska vådor och utan risk för kvalitetsförsämring av den akademiska undervisningen i konventionella former tillgodose en starkt ökad efterfrågan på sådan undervisning, bör det vara möjligt att låta radiouniversitetet överta betydande delar av den akademiska lågstadieundervisningen. Detta behöver inte innebära en obligatorisk hänvisning av studerande i vissa ämnen till radiouniversitetet. Detta bör nämligen kunna erbjuda sådana fördelar i jämförelse med vistelsen vid vanligt universitet — t. ex. möjligheten att bo kvar i hemorten och att förena studierna med förvärvsarbete — att studierna vid radio/TV-universitetet för många studerande måste bli ett lockande alternativ.

Om det visar sig möjligt att på detta sätt överföra en stor del av den akademiska lågstadieundervisningen till ett nyinrättat radiouniversitet så bör detta kunna medföra avsevärda fördelar på en rad områden. De traditionella universiteten avlastas tillräckligt mycket arbete för att med bibehållna kvalitetskrav kunna upprätthålla den högre undervisningen och forskningen. Ingenting säger heller att inte också lågstadieundervisningen via massmedia skall kunna ges en fullt tillfredsställande kvalitet. Här öppnar sig väsentliga uppgifter för den pedagogiska forskningen. Samhällsekonomiskt vinner man inte bara minskade anspråk på investeringar i nya universitet eller universitetsfilialer och allt vad därmed sammanhänger utan sannolikt också något minskade anspråk på personal för undervisningssektorn. Därtill kommer att många av dem som bedriver lågstadiestudier vid ett radiouniversitet sannolikt skulle komma att åtminstone på deltid även arbeta i produktionen. Slutligen skulle ett radio/TV-universitet på ett enkelt och naturligt sätt tillgodose önskemål om tillgång till högre studier även för dem som inte direkt avser att avlägga akademisk examen. I själva verket skulle möjligheten att följa akademisk undervisning öppnas för i princip hela folket. Att en väsentlig del av vuxenutbildningens problem skulle kunna få en naturlig lösning inom radiouniversitetets ram säger sig självt.

Under åberopande av det ovan anförda hemställes,

att riksdagen måtte:

1. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag rörande möjligheterna att i enlighet med de i motionen angivna riktlinjerna förmedla akademisk lågstadieundervisning inom ramen för en kombinerad TV-radio- respektive korrespondensundervisning,

2. uttala att planeringen rörande universitetsväsendets fortsatta expansion bör syfta till en snabb utbyggnad av universitetet i Umeå,

3. i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala att möjligheterna för de studerande vid universitetsfilialerna att i vissa ämnes-

grupper inriktade studierna på högre betyg än två bör undersökas,

4. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag till 1966 års vårriksdag rörande de nya assistenttjänster som föreslås inrättade vid universiteten,

5. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om förslag till 1966 års vårriksdag om inrättande av bibliotek och läsesalar av tillfredsställande omfattning vid universitetsfilialerna,

6. i skrivelse till Kungl. Maj:t som riksdagens mening giva till känna vad motionärerna anfört beträffande betydelsen av att ge studerande vid filosofiska fakulteter möjlighet att bedriva friare studier som alternativ till fasta studiegångar,

7. i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala att de närmare principerna för fasta studiegångar vid de filosofiska fakulteterna skall underställas riksdagen för prövning,

8. avslå förslaget om skärpta bestämmelser för avvisning av studerande vid de fria fakulteterna,

9. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag med beaktande av de i motionen angivna synpunkterna angående riktlinjer för rätten att bedriva studier,

10. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om förslag till 1966 års vårriksdag rörande en effektivisering och utbyggnad av studierådgivning och yrkesvägledning vid universitetet,

11. i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala att tekniska hjälpmedel bör ges ökad användning inom den akademiska undervisningen,

12. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag rörande möjligheterna att i Umeå inrätta teknisk utbildning i samordning med övriga inom universitetet förekommande fakulteter, samt

13. i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala att en organisatorisk samordning bör ske av den tekniska och medicinska utbildningen i Linköping.

Stockholm den 3 november 1965

Yngve Holmberg

Ebon Andersson

Carl Eskilsson

Allan Hernelius

Rolf Kaijser

Yngve Nilsson

Ragnar Sveningsson

Ivar Virgin